

Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik

Özet: Nusayrîlik, III/IX. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüze kadar varlığını sürdüren batını karakterli bir mezheptir. Mezhebin kurucusu kabul edilen Muhammed b. Nusayr, kendi dönemine kadar gelmiş olan gulât hareketlerin düşüncelerinden etkilenecek şekilde Nusayrî teolojisini oluşturmuştur. Başlangıçta Kûfe'de kurulan mezhep, İbn Nusayr'ın ölümünden sonra dini önderlerin çabalarıyla Suriye, Lübnan gibi farklı merkezlerde yayılma imkânı bulmuştur. Mezhep batını karakteri dolayısıyla ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana birçok baskı ve zulmün hedefinde olmasına rağmen günümüzde önemli bir siyasi güç olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nusayrîlik, Arap Alevîliği, gulât, Suriye.

Hatice
ARSLAN*

The Arab Alawism, Nusayriyya: From Its Beginning to the Present

Abstract: Nusayriyya is an esoteric sect appeared in the ninth century and have survived to the present day. Muhammad b. Nusayr, who is admitted as the founder of the Nusayriyya, formed the Nusayrî theology that under the influence of thoughts of ghulat movements. Initially founded in Kufa, the sect after the death of Ibn Nusayr. through the efforts of religious leaders had the opportunity to spread in different centers such as Syria, Lebanon. Because of the esoteric character of sect has been the target of oppression and persecution. In spite of that managed to survive today as an important political force.

Key Words: Nusayriyya, Arab Alawism, ghulat, Syria.

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı. h_gultekin81@hotmail.com.

Giriş

İslâm dünyasında merkezi yönetimin zayıfladığı IX. yüzyılda, Irak coğrafyasında doğan Nusayrîlik, ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren farklı isimlendirmelerle anılmıştır. Fırka, İslâm mezhepleriyle ilgili yazılmış ilk dönem kaynaklarda, kurucusu Muhammed b. Nusayr en-Nümeyrî/Nemîrî'ye nisbetle Nümeyrîye/Nemîriyye adıyla yer almaktadır.¹ Mezhebe ait bazı kaynaklarda ise Nusayriyye isimlendirmesinin yanı sıra Nusayrîliğin ilkelerini sistemleştiren Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasibî'ye nisbetle Hasibîyye olarak isimlendirildiği de görülmektedir.² I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın, işgal ettiği Suriye'de Nusayrîlerin yaşadığı bölgede otonom bir devlet kurarak "Alevî Devleti" şeklinde isimlendirmesiyle mezhep Alevîlik olarak bilinmeye başlamıştır. Günümüz Nusayrîleri de tarih boyunca Nusayrî ismine pek çok olumsuz anlam yüklendiği için çoğunlukla Alevî ya da Anadolu Alevîliği ile karışmaması için Arap Alevîsi ismini tercih etmektedir.³ Ayrıca Türkiye'de mezhep mensupları Fellah ve Arap Uşağı adıyla da bilinmektedir.⁴

Mezhep için ilk kez el-Hasibî tarafından kullanılan Nusayrî isminin kökeni ile ilgili çeşitli iddialar gündeme gelmiştir. Kimi araştırmacılar bu ismi miladi I. yüzyılda yaşamış olan doğa filozofu Pliny'nin sözünü ettiği Nazerini bölgesi ile yakından ilişkili görür. Pococke ve Dussaud gibi yazarlarca savunulan bu görüşe göre Nusayrîler ilk çağlardan itibaren burada yaşamış ve bu isimle anılmışlardır.⁵ Wolf ve Renan gibi bazı araştırmacılar ise Nusayrî kelimesinin Arapça Nasârâ (=Hıristiyanlar)'dan geldiğini, Nusayrîlik ve Hıristiyanlık arasındaki benzerliklere de vurgu yaparak Hıristiyanlık kökenli olduklarını dile getirirler.⁶ Araştırmacıların büyük bir çoğunluğuna göre ise mezhep adını kurucusu kabul edilen Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr el-Abdî el-Bekrî en-Nümeyrî'den (ö. 270/883?)⁷ almıştır.

- 1 Bkz. Ebû Muhammed Hasan b. Musa b. Hasan en-Nevbahtî, *Fırakuş-Şî'a*, tsh. H. Ritter, (İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1931), 78. Ebu'l Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Kitâbu Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve lhtilâfî'l Musallîn*, tsh. H. Ritter, I, (İstanbul, Matbaatü'd-Devle, 1929), 15.
- 2 Mezhep mensuplarının kendini Hasibîyye olarak isimlendirmesinin örnekleri için bkz. Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım et-Taberânî, "Mecmû'u'l-A'yâd", *Der İslâm*, , ed. R. Strothmann, 26/1(1944), 19, 69; *Kit'abü't-Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*, Ms. Paris Bibliotheque Nationale Arabe, nr. 6182, vr. 18^b.
- 3 İsmail Şık, "Alevî Nusayrîlerin İslâm Anlayışı ve Temel İnançları (Adana/Akkapı-Hadırlı Örnekleme)", *Geçmişten Günümüze Alevîlik I. Uluslararası Sempozyumu* içinde, ed. Mehmet Yazıcı, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 249.
- 4 Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 336.
- 5 Bkz. Richard Pococke, "A Description of The East", *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels in All Parts of the World*, ed. John Pinkerton, 10, (Philadelphia: Kimber and Conrad, 1811), 573; Rene Dussaud, *Histoire et religion des Nosairîs*, (Paris: Libraire Émile Bouillon, 1900), 14.
- 6 Bkz. Wolff, "Auszüge aus dem Katechismus der Nossairier", *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, 3, (1849), 302'den naklen Moosa, *Extremist Shiites: The Ghulat Sets*, (New York: Syracuse University Press, 1988), 258; M. Ernest Renan, *Mission de Phénicie*, (Paris: Imprimerie Impériale, t.y), 114.
- 7 Günümüz Nusayrî yazarlarından Haşim Osman, İbn Nusayr'ın ölüm tarihini 259/873 olarak vermektedir. Bkz. Haşim Osman, *Helî'l-'Aleviyyûn Şî'a?*, (Beyrut: Müessesetü'l-'Alemi li'l-Matbû'ât, 1994), 11, 31. Massignon ise bu tarihi 270/883 kabul eder. Bkz. Louis Massignon, "Esquisse d'une bibliographie Nusayrié", *Opera Minora* içinde, (Paris: Presses Universitaires de France, 1969), 642.

Nusayriliğin Ortaya Çıkışı

Muhammed b. Nusayr'ın hayatı hakkında İslâm mezhepleriyle ilgili yazılmış ilk dönem kaynaklarında ve hatta mezhep literatürü içerisinde çok az bilgi bulunmaktadır. Mezhepler hakkında yazılmış klasik eserler İbn Nusayr'ı haramları helal gören, Peygamber'e ve imamlara ilahlık isnad eden sapkın fikirlere sahip Gulât-ı Şîa'dan bir kimse olarak sunmaktadır.⁸

Muhtemelen İbn Nusayr önceleri Allah'ın Hz. Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e hulûl ettiğine inanan Şura'îyye'ye mensupken, daha sonra tanrısallıkta eşit olan bu beş kişinin konumlarını farklı yorumlayarak yeni bir grubun oluşumuna imkân sağlamıştır. İbn Nusayr'ın teolojisinde Ali bilinmeyen "yüce ilah", Hz. Muhammed ise, onun nurundan meydana gelen, onun izni ve gücüyle hem nurani hem de maddî âlemi yaratan ilahdır.⁹

Nusayrî edebiyatında İbn Nusayr on birinci imam Hasan el-Askerî'nin *bâbı* olarak sunulmaktadır. Genel olarak Şii düşüncede İmam'ın en yetkin müridi için kullanılan *bâb* kavramı¹⁰, Nusayrılıkta tanrısâl imam ile mistik arasında bağ kuran, mistiği Tanrı'ya ulaştırılan kutsal bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Nusayrî inancına göre yalnızca olumsuz sıfatlar ile tanımlanabilecek olan aşırı soyut, aşkın, tek yüce ilah *ma'nâ*, kendi nurundan *ismi* yaratmış, daha sonra *isim* de yüce ilahın iradesi ile kendi nurundan *bâbı* yaratmıştır.¹¹ İsim yüce ilahıtan, *bâb* da *isim* sayesinde yüce ilahıtan olduğu için bunlar mistik bir birlik oluşturmaktadır. Ancak bu birlik Hıristiyan teslisindeki gibi birbirine eşit üç unsur değil; hiyerarşik olarak birbirlerine karşı üstünlükleri olan ve asıl olanın *ma'nâ* olduğu bir inançtır.¹² Nusayrî teolojisine göre tevhidin özü budur.¹³ Bu nedenle *isme* ve *bâba* mahlûk demek şirk sayılmaktadır.

Muhammed b. Nusayr'ın eserleri mezhebin teolojisinin oluşumunda büyük rol oynamaktadır. Kaynaklarda İbn Nusayr'ın *La'na*, *Kitabü't-Te'vil fi müşkili't-Tenzil*, *Mesâilu Yahya b. Mu'ın*, *Kitabü'l-Misâl ve's-Sûra* ve *Kitabü'l-Ekvâr ve'l-Edvâr* adlı eserlerinden söz edilmektedir.¹⁴ Günümüze bu eserlerden son ikisi ve kısmen de *Mesâilu Yahya* ulaşmıştır.¹⁵

8 Bkz. en-Nevbahtî, *Fırakuş-Şî'a*, 94; Sa'd b. Abdullah el-Eş'ari Ebu Halef el-Kummi, *Kitabü'l-Makâlât ve'l-Fırak*, tsh. Muhammed Cevâd Meşkûr, (Tahran: Müessesesi-i Matbuat-ı Atai, 1963), 100-101; Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyânü'l-Fırakati'n-Nâciye minhum*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (Kahire: Darü't-Türâs, ty), 255-256.

9 Muhammed b. Nusayr, "Kitabü'l-Ekvâr ve'l-Edvâr", *Silsiletü't-Türâsi'l-Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-Aleviyye I* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, (Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006), 47-51, 84, 96; Muhammed b. Nusayr, "Kitabü'l-Misâl ve's-Sûra", *Silsiletü't-Türâsi'l-Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-Aleviyye I* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, (Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006), 210.

10 Şiiilikte *bâb* inancı için bkz. Metin Yurdagür, "Bâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4 (1991), 359.

11 Bkz. İbn Nusayr, "Kitabü'l-Ekvâr ve'l-Edvâr", 47, 84, 66, 86, 105; Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasibî, "er-Risâletü'r-Rastbaşıyye", *Silsiletü't-Türâsi'l-Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-Aleviyye II* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, (Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006), 25, 18; Muhammed b. Ali el-Cilli, "Risâletü'l-Fatî ve'r-Ratî", *Silsiletü't-Türâsi'l-Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-Aleviyye II* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, (Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006), 312, 316.

12 Bkz. el-Cilli, "er-Risâletü'n-Nu'maniyye", *Silsiletü't-Türâsi'l-Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-Aleviyye II* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, (Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006), 304.

13 Bkz. İbn Nusayr, "Kitabü'l-Misâl ve's-Sûra", 224. el-Cilli, "er-Risâletü'n-Nu'maniyye", 304; el-Cilli, "Risâletü'l-Fatî ve'r-Ratî", 311.

14 Bkz. Massignon, "Esquisse d'une bibliographie Nusayrié", 641-649.

15 İbn Nusayr'a atfedilen "Kitabü'l-Misâl ve's-Sûra" ile "Kitabü'l-Ekvâr ve'l-Edvâr" son dönemlerde Ebû Mûsâ ve

Nusayriliğin Yayılması

Nusayrî kaynaklar İbn Nusayr'ın kendisinden sonra liderliği en yakın müridi olan Muhammed b. Cüdebe'e (ö. III/IX. asır) bıraktığını kaydetmektedir.¹⁶ Nusayrîlere göre İbn Cüdebe en büyük yetim sayılan Mikdad'ın enkarnasyonlarından biridir.¹⁷ İbn Cüdebe'ten sonra mezhebin başına Ebu Muhammed Abdullah el-Cennân el-Cünbülânî geçmiştir. El-Cünbülânî, Fars'ın Cünbülâ kentindedir. Bu nedenle "Farisî" lakabıyla da anılan el-Cünbülânî, Nusayrîlik içinde el-Cünbülaniyye adlı sûfi bir tarikat kurmuştur.¹⁸ El-Cünbülânî, Nusayrîliğe tasavvufî bir boyut kazandırarak yeni taraftarlar kazanmaya gayret etmiştir.¹⁹ El-Cünbülânî, Nusayrîliği yaymak için büyük çaba gösteren Ebu Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasibî'yi mezhebe kazandırmış, kendisinden sonra liderlik de el-Hasibî tarafından yürütülmüştür.²⁰

Nusayrîlerce "şeyhü'd-dîn" olarak anılan el-Hasibî, Iraklı gulât bir ailede,²¹ hicri III. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur.²² El-Cünbülânî'nin 289/900'de ölümünün ardından mezhebin yeni lideri olan el-Hasibî, Cünbülâ'dan ayrılıp Nusayrîliğin merkezini Bağdat'a taşımıştır.²³ Abbasi veziri İbnü'l-Furât'ın önemli ölçüdeki desteği ile el-Hasibî Nusayrîliği biraz daha yayıp güçlendirme imkânı bulmuştur.²⁴ Ancak el-Hasibî, hilafetin merkezi Bağdat'ta açıkça Nusayrî doktrinini yaymaya başlamasıyla Abbasîlerin bâtınlilikle mücadelelerinin bir sonucu olarak devlet görevlilerince tutuklanmıştır.²⁵ Nusayrî inancına göre el-Hasibî hapisten İsa Mesih'in yardımıyla kurtulmuştur.²⁶

Şeyh Müsâ'nın hazırladığı *Silsiletü't-Türâsî'l-Aleviyye*'nin ilk cildinde yer almaktadır. *Kitâbü'l-Misâl*'de Tanrı'nın görünmesi meselesi, nûrânî ve maddî âlemlerdeki mertebeler, tenasüh zinciri gibi Nusayrî teolojisinin temel konuları çoğunlukla Câ'fer es-Sâdık'ın sözlerine dayandırılarak açıklanmaktadır. *Kitâbü'l-Ekvâr*, Oniki İmam Şiiliğinin dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Âbidin'in, *bâbı* Abdullah b. Gâlib el-Kâbilî'ye, Tanrı'nın doğası, ilk yaratılış, nurânî âlem ve buradaki varlıklar, bu varlıkların maddî âlemdeki görünüşleri hakkındaki açıklamalarını ve bu açıklamaların dönemin *bâbı* İbn Nusayr tarafından kendisinden sonra mezhebin liderliğine geçecek olan Muhammed b. Cüdebe'ye aktarılmasını içerir.

Mesâilü Yahya'nın derlenmiş hali günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte Bibliotheque Nationale Arabe 1450 numaralı yazma, varak 144a Yahya b. Mu'n'in İbn Nusayr'a Tanrı'nın insan biçiminde görünmesi hakkındaki sorusunu, varak 177a Yahya b. Mu'n'in İbn Nusayr'dan rivayet ettiği İsrâ olayının batnî yorumunu içerir.

16 Bkz. Muhammed Emin Galib et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, çev. İsmail Özdemir, (Adana: Öz Baran Ofset, 2010) 146.

17 Bkz. et-Taberânî, "Mecmû'u'l-A'yâd", 212; "Kitâbü't-Ta'lim", vrk. 10b.

18 Mustafa Öz, "Nusayriyye", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, (İstanbul: Ensar, 1999), 182.

19 Öz, "Nusayriyye", 182; Muhammed Raşit Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan ve Toplum*, 3/5 (2013): 64.

20 et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, 148-149.

21 Heinz Halm, *el-Gunûsiyye fi'l-İslâm*, 209-210.

22 Yaron Friedman, *The Nusayri-Alawis: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*, (Leiden, Boston: Brill, 2010), 17.

23 et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, 149.

24 Rifat Türkel, "İnanç Esasları açısından Nusayrîlik-Alevîlik Mukayesesi", (Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 13; Muhammed Raşit Batur, "Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 29.

25 Friedman, *The Nusayri-Alawis*, 22-23.

26 Bkz. Süleyman el-Adeni, *Kitâbü'l-Bâkürati's-Süleymaniyye fi keşfi esrârî'd-Diyâneti'n-Nusayriyye*, (yy: ty), 16.

El-Hasibî, Bağdat'taki zorlu şartlardan uzaklaşmak için İmamiyye Şiası'ndan olan Hamdânîlerin hüküm sürdüğü Halep'e yerleşmiştir. Burada da Nusayrî öğretisini yaymaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Suriye'nin kuzeyinde yer alan Harran'a yerleşmiş, burada 51 kişiden oluşan gizli bir Nusayrî cemaati kurmuştur.²⁷ Burada yetiştirdiği öğrencilerini çeşitli bölgelere göndererek Nusayrî inancının yayılmasını sağlamaya çalışmıştır.²⁸

Irak'ta Şii Büveyhilerin iktidarı kontrol altına almasıyla birlikte el-Hasibî Bağdat'a geri dönmüştür.²⁹ Burada Büveyhi yöneticisi İzzü'd-Devle el-Bahtiyar'ın, kendi otoritesini güçlendirmek için batınî gruplara gösterdiği taviz neticesinde el-Hasibî rahat bir ortamda yaşama imkânı bulmuştur.³⁰ Yaşamının son yıllarında ise yeniden Halep'e dönmüş ve 358/969'da burada vefat etmiştir.³¹ El-Hasibî'nin ölümünden sonra Nusayrılık Bağdat ve Halep olmak üzere iki merkezde temsil edilmeye başlamıştır.

Bağdat'ta Ali ibn İsa el-Cisrî, el-Hasibî'nin başlattığı Nusayriliği yayma çalışmalarını sürdürmüştür. Nusayriliğin Bağdat kolunun 1258'de Moğolların saldırıları sonucunda yok olduğu kabul edilmektedir.³²

Nusayriliğin Halep kolunun lideri Muhammed b. Ali el-Cillî, Nusayriliğin doktrinel temellerinin oluşmasında ve Nusayriliğin yayılmasında en etkili kişilerdendir. Halep'te Seyfû'd-Devle'nin 967'de ölümünün ardından iktidara gelen yöneticilerin batınî gruplara karşı sert tutumlarına rağmen el-Cillî gizli bir şekilde davet faaliyetlerini sürdürerek Nusayriliği yaymıştır. Kendisinden sonra Halep'te cemaatin lideri olacak olan öğrencisi Ebû Saïd Meymun ibn Kâsım et-Taberânî ile birlikte Beyrut, Lübnan gibi bölgelere seyahat ederek mezhebe yeni üyeler kazandırmıştır. El-Cillî Nusayriliği yayma çalışmalarını yalnızca Müslümanlar arasında değil aynı zamanda Hıristiyan gruplar üzerinde de gerçekleştirmiştir.³³

El-Cillî'den sonra et-Taberânî'nin liderliğe geçtiği dönem batınî grupların birbirlerine karşı güçlü muhalefet sergiledikleri bir dönemdir. Bir yandan siyasi iktidarın baskıları, bir yandan İshakîlerle olan mücadeleler sonucunda et-Taberânî, Nusayriliğin merkezini Halep'ten Lazkiye'ye taşımıştır.³⁴ et-Taberânî Nusayri teolojisi ve liturjisi hakkında önemli

27 Yaron Friedman, "Kasibi", *Encyclopaedia Iranica*, 16/1, (2012) erişim 20 Temmuz 2014, <http://www.iranicaonline.org/articles/kasibi>.

28 Moosa, *Extremist Shiites*, 264.

29 Yaron Friedman, "al-Ḥusayn ibn Hamdān al-Khasibī: A historical biography of the founder of the Nusayrī-'Alawīte sect", *Studia Islāmica*, (2001), 102.

30 Friedman, "al-Ḥusayn ibn Hamdān al-Khasibī", 104.

31 Friedman, *The Nusayrī-'Alawīs*, 33. Massignon, "Nusayrîler", İslâm Ansiklopedisi, 368. El-Hasibî'nin ölüm tarihi ile ilgili iki farklı tarih verilmektedir. Bir rivayete göre o, Halep'te hala Hamdânîlerin hüküm sürdüğü 957'de ölmüştür. Bir başka rivayete ise el-Hasibî'nin ölüm tarihi Bizanslıların veba salgını nedeniyle Halep'in kuşatmasını kaldırdığı 969 yılı olarak verilir. Bkz. Friedman, "al-Ḥusayn ibn Hamdān al-Khasibī", 106.

32 İlyas Üzüm, "Nusayrîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, (2007), 270- 274.

33 El-Cillî'nin Hıristiyanlara Nusayrî akidesini izah ettiği eserler için bkz. el-Cillî, "er-Risâletü'l-Mesihîyye", *Silsiletü't-Türâsî'l-'Alevîyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Alevîyye II* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, (Lübnan: Dâru'l-Ece-lî'l-Ma'rife, 2006), 287- 302; el-Cillî, "er-Risâletü'n-Nu'maniyye", 303- 308.

34 Et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, 153.

eserler kaleme almıştır. Onun hem yazdığı risaleler hem de muhaliflerle sürekli münazaralarda bulunması, Nusayri itikadının sistemleşmesine katkı sağlamıştır.³⁵ Et-Taberânî döneminde Lazkiye'de bulunan mahalli hanedan Tenûhiler ile çevredeki dağlık bölgede yaşayan kabileler Nusayriliğe girmişlerdir.³⁶

Kaynaklarda verilen bilgilere göre et-Taberânî Nusayriliğin son genel şeyhidir. Onun 426/1034-35 yılındaki ölümünden sonra Nusayriler her bölgenin bağımsız şeyhi tarafından yönetilmiş ve çeşitli gruplara bölünmüştür.

Nusayriliğe Yönelik Baskılar

XII. yüzyılın ilk yarısında Nusayrilerin yaşadığı bölgelerin büyük bir kısmı Haçlı orduları tarafından işgal edilmiştir. Nusayriler Haçlı seferlerini tarihlerindeki en büyük felaketlerden biri olarak görmektedir.³⁷ Bar-Hebraeus'un bildirdiğine göre Haçlılar çok sayıda Nusayriyi katletmiştir.³⁸ Aynı dönemde Nizarî İsmaililerin de Nusayrî bölgesine gelerek buradaki kalleleri zapt etmesi iki grup arasında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁹

1188'de Selahaddin Eyyûbi, Lazkiye ve çevresinde bulunan kaleleri Haçlılardan geri almış, böylece Nusayrilerin yaşadığı bölgenin kontrolü Eyyubilerin hâkimiyetine geçmiştir.⁴⁰ Eyyubiler döneminde Sincar dağlarından kendisi de bir Nusayrî olan Emir Makzun es-Sincârî ve beraberinde gelen grubun Nusayrî bölgesine yerleşmesi Nusayrîlik açısından çok önemli bir olaydır. İsmaililer ile Nusayriler arasındaki mücadelede Nusayrîlere yardım için gelen es-Sincârî'nin, 1220'deki muhaliflere ilk saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bundan üç yıl sonra İsmaililere düzenlediği yeni bir saldırıyla düşmanları yenerek bölgeyi kontrol altına almıştır. Makzun es-Sincârî ile birlikte Nusayrî bölgesine yerleşen gruplar Nusayrî Haddadiyye, Matavira, Muhaliba, Daravisa, Numeyletiyye ve Beni Ali kabilelerini ortaya çıkaracaktır.⁴¹

Nusayrî bölgesi 1250-1516 yılları arasında Memluk hâkimiyetine girmiştir. Sultan Baybars (1260-1277) ve Sultan Kalavun (1279-1290), Nusayrilerin Sünni İslâm'a girmesi için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Nusayriliğe girişin yasaklandığı bu dönemde Nusayrilerin yaşadıkları yerlerde camiler inşa ettirilmiş, bunların bakımından da bölge halkı mes'ul tutulmuştur.⁴² Kuzey Afrikalı meşhur gezgin İbn Battûta seyahatnamesinde XIV. yüzyılın ilk yarısında bulunduğu Suriye'de Nusayrîlere zorla yaptırılan bu camilerin âtil bırakıldığını, çoğunlukla ahırlara çevrildiğini kaydetmektedir.⁴³

35 Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi", 32; Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", 65.

36 Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi", 32; Öz, "Nusayriyye", 183.

37 et-Tavîl, *Arap Alevileri Tarihi*, 218.

38 Gregory Abûl-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950), 340.

39 Et-Tavîl, *Arap Alevileri Tarihi*, 218, 221; Öz, "Nusayriyye", 184.

40 Dussaud, *Histoire et religion des Nosairis*, 22; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiiilik ve Kolları*, 339; Türkel, "İnanç Esasları açısından Nusayrîlik-Alevîlik Mukayesesi", 14.

41 Heinz Halm, "Nusayriyya", *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, 8, (Leiden: E.J Brill, 1995), 147.

42 Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiiilik ve Kolları*, 339.

43 İbn Battûta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, sadeleştiren, Ali Murat Güven, (İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, t.y.) 73.

Memluk sultanı en-Nâsır'ın son hükümdarlık döneminde (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) mehdilik iddiasındaki bir Nusayrînin ayaklanması sonucunda ortaya çıkan olaylarda çok sayıda Nusayrî öldürülmüştür.⁴⁴ Yine aynı dönemde Hanbelî alim Takiyüddin İbn Teymiyye'nin (v. 728/ 1328), genelde batınî gruplar, özeldense Nusayrîler hakkında verdiği fetvalar, onların İslâm dairesinde sayılamayacağını deklare etmiştir:

Nusayrîye denilen kavim ve bâtinî Karmatî gruplar Yahudi ve Hıristiyanlardan, hatta müşriklerin çoğundan daha inançsızdır. Onların Muhammed (sav)'in ümmetine zararı inançsız Türk (Moğol), Frenk (Haçlı) ve bunlar dışındaki savaşçıların verdiği zarardan daha büyüktür. Onlar Şia'dan zannedilir ve ehli beytin destekçisi olarak görülür. (Ancak) onlar gerçekte Allah'a, Peygamberine, kitabına, emirlere ve yasaklara, sevaba ve günaha, cennete ve cehenneme inanmazlar.⁴⁵

İbn Teymiyye, Nusayrîlerle evlenmenin, kestikleri hayvanların etinden yemenin caiz olmadığını, onların Müslüman mezarlığına gömülmesinin de yasak olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ İbn Teymiyye'nin Nusayrîleri kafir olarak nitelendirdiği bu fetvalar sonucunda bazı bölgelerde çok sayıda Nusayrî öldürülmüş ve sürgün edilmiştir.⁴⁷

Osmanlı Yönetiminde Nusayrîlik

Mercidabık Savaşı'nda (1516) Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Memluk Sultanı Kansu Gavri'yi mağlup etmesiyle Osmanlı hâkimiyetine giren Nusayrîler, uzun süre Halep eyaletine bağlı olarak mahallî şeyhlerin gözetiminde, kendi içlerinde serbest bir toplum olarak yaşamıştır.⁴⁸ Mısır ordusunun kumandanı Kavalalı İbrahim Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanarak 1832'de Suriye'yi denetimi altına aldığı anda Nusayrîler de bu durumdan etkilenmişti. Zorunlu askerlik hizmeti ve ağır vergiler karşısında Suriye'deki Dürzîler gibi Nusayrîler de İbrahim Paşa'ya karşı mukavemet göstermiştir.⁴⁹

Osmanlı'ya karşı çeşitli kereler ayaklanan Nusayrîler, özellikle 1870 ve 1877'de gönderilen askeri birliklerle kontrol altına alınmıştır.⁵⁰

II. Abdülhamid (1876- 1909) dönemine kadar diğer heterodoks gruplarda olduğu gibi Nusayrîler de Müslüman kitleden sayılmamış ve onlardan vergi alınmıştır. Ancak II. Abdülhamid'in İslâmlaştırma hareketi çerçevesinde bütün batınî gruplar Müslüman kabul edilerek mecburi askerlik göreviyle sorumlu tutulmuştur.⁵¹

44 Moosa, *Extremist Shiites*, 328- 329.

45 Ebül-Abbas Takiyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, MustafaAbdülkadir Ata, 3, (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 495.

46 Bkz. İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-Kübra*, 506- 508.

47 Talhamy, "The Fatwas and the Nusayrî/Alawis of Syria", 180-181.

48 Üzüm, "Nusayrîlik", 271; Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, 339.

49 Moosa, *Extremist Shiites*, 277.

50 Dussaud, *Histoire et religion des Nosairis*, 38.

51 Öz, "Nusayriyye", 185; Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, 340.

1800'lü yılların sonunda Nusayrîlere karşı artan Amerikan misyonerlik faaliyetleri nedeniyle, devlet yöneticileri Nusayrî bölgelere Hanefî-Sünnî eğitimin verildiği okullar açmış, yeni camiler inşa ettirmiştir.⁵²

Osmanlı arşiv belgelerine göre yöneticilerin Nusayrîleri Sünnileştirme girişimleri bazı bölgelerde karşılık bulmuştur. Resmi belgelere göre, özellikle 1890'dan itibaren çok sayıda Nusayrî, Hanefî mezhebine geçmiş, okul ve mescit ihtiyaçlarının karşılanması için devletten talepte bulunmuşlardır.⁵³ Ancak devletin sınırlı oranda gerçekleştirebildiği bu girişimler I. Dünya Savaşı'nda Nusayrî bölgesinin önce İngilizler sonra da Fransızlarca işgal edilmesinin ardından bütünüyle etkisini yitirmiştir.⁵⁴

Fransız Mandası ve Nusayrîlik

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın kontrolüne giren Suriye farklı özerk bölgelere ayrılmıştı (1920). Bu dönemde Nusayrîlerin yaşadığı Lazkiye de "Alevî Özerk Bölgesi" olarak isimlendirilmiştir. 1922'de "Alevî Devleti" denilen bölge aynı zamanda legal olarak da bağımsızlığını kazandı. Böylece Nusayrî davaları otonom mahkemelerinde kendi hukukçuları tarafından değerlendirilmeye başladı.⁵⁵

Bu değişimlerden memnun olan bağımsızlık yanlısı Nusayrîler Fransız yönetimine yardımcı oluyordu. Çok sayıda Sünnî Suriyelinin Fransız yöneticilere karşı sürdürdüğü boykot, grev ve ayaklanmaları, hükümete çok sayıda asker yardımında bulunarak bastırdı.⁵⁶

Suriye'de Fransız manda yönetimine karşı olan, çoğunluğunu Sünnî Suriyeli milliyetçilerin oluşturduğu gruplar başlangıçtan itibaren bağımsız ve birleşik bir Suriye için mücadele vermekteydi. 1936 yılında Fransa, Sünnî otoritesini reddeden Nusayrî muhaliflerin aksi yöndeki tüm ısrarlarına rağmen, milliyetçilerle bir anlaşmaya vardı ve Alevî devletinin Suriye ile birleşmesine karar verdi.⁵⁷ Milliyetçiler, Birleşik Suriye'de Nusayrîlerin desteğini de kazanmak için daha önceki fetvaların ve genel kabulün aksine onların Müslüman olduğunu beyan eden fetva yayımladı. Nusayrîler arasında da milliyetçiliği savunan bazı dini önderler bulunmaktaydı. Bu dönemde, Nusayrîler tarafından da Müslüman olduklarına dair vurgu güçlenmişti.⁵⁸

1939 yılına gelindiğinde Sünnî yönetime direnç gösteren ayrılıkçı Nusayrîler, kendisini tanrı ilan eden Süleyman el-Mürşid önderliğinde bir isyan başlattı. Bu isyan hareketi başarı gösterdi ve Nusayrî bölgesi Şam yönetiminin dışında kalarak yeniden bağımsız oldu.⁵⁹

52 Necati Alkan, "Fighting for the Nusayrî Soul: State, Protestant Missionaries and the Alawis in the Late Ottoman Empire, *Die Welt des Islams*, 52, (2012): 25.

53 İlgili belgelerle ilgili bkz. Ali Sinan Bilgili vd., ed. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745- 1920)*, 104- 141 vd (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010).

54 Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, 340.

55 Daniel Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", *Middle Eastern Studies*, 25/ 4 (1989): 438.

56 Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", 440.

57 Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", 439.

58 Bkz. Martin Kramer, "Syria's Alawis and Shi'ism", *Shi'ism, Resistance and Revolution* içinde, ed. Martin Kramer, 240-242. (Boulder, Colorado: Westview Press, 1987).

59 Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", 439.

1946 yılında Fransa mandasının son bulmasıyla Suriye'deki Nusayrilerle birlikte bütün dini azınlıkları da içine alan Arap Cumhuriyeti kurulmuş, yönetime de Sünni elitler geçmişti. Süleyman el-Mürşid'in bağımsızlık için yeniden isyan etmesi onun idamıyla sonuçlanmıştı. El-Mürşid'in ardından 1952'de oğlu da isyan hareketi başlatmış fakat bundan da bir netice alamamıştı. 1954'te Dürzi ayaklanmasının da bastırılması üzerine Nusayriler bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmişlerdi.⁶⁰

Suriye'de Nusayrî İktidarı ve Günümüzde Nusayrîlik

1946-1963 yılları arasında Sünnilerin iktidarda olduğu Suriye'de, etnik ve dini azınlıkların güçlü olduğu tek kurum ordudur. Daha önce Fransa manda yönetimi altındaki Levant Özel Birlikleri Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasıyla dağıtılmış, ancak burada görev yapan askerler yeni ordu içinde de yerini almıştı.⁶¹ Böylece Nusayriler, ordunun alt kademesinde de olsa askeri birliklerin büyük çoğunluğunu oluşturuyordu. 1949 ve 1963 yılları arasında gerçekleşen çok sayıda askeri darbe sonucunda her hükümet değişimi ordunun üst kademesindeki Sünnilerin mevkilerinin boşalması ya da tasfiyesi anlamına geliyordu. Böylece alt kademedeki Nusayrî subaylar ordu içinde yükselme imkânı bulabiliyordu.⁶² 1963 yılında gerçekleştirilen bir darbeyle pan-Arabist söylemlerle etkili olan Baas Partisi iktidara getirildi. Ordunun siyasetteki etkisinin arttığı bu dönemde, orduda kritik görevlere Baas yanlısı Nusayrî ve Dürziler getiriliyordu.⁶³ Bu durum orduda gruplaşma ve kamplaşmalara yol açıyordu. Ordudaki bu kargaşa yönetimi de etkiledi ve 1966 yılında Salah Cedit ve Hafız Esad grubunu iktidara taşıyan ihtilal gerçekleşti.⁶⁴ Bu ihtilalle birlikte Dürzi kökenli Selim Hatum ve ordudaki diğer Dürziler tasfiye edildi. Böylece ordunun komutası çoğunlukla Nusayrî subaylara devredildi.⁶⁵

Ordu içinde ve Baas Partisi'ndeki azınlık Dürzi ve İsmaililer ile Sünnilerin tasfiyesinden sonra iki Nusayrî lider Cedit ve Esad arasında iktidar mücadelesi başlamıştı. Bu mücadele Baas Partisi'nin askeri kanat lideri Hafız Esad'ın 1970'te gerçekleştirdiği kansız darbeyle sonuçlandı.⁶⁶

Şubat 1971'de Suriye'nin ilk Nusayrî devlet başkanı olan Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Beşar Esad, ilk dönemde ülkede demokratikleşme adımları atmasına rağmen ülke halkının 2011'deki daha çok hak talepleri karşısında sergilediği sert ve kanlı bastırma eylemleri ile günümüzde halen Suriye iktidarını elinde bulundurmaktadır.

60 Aytekin Şenzybek, "Suriye'de Dürzi-Nusayrî-İsmaili ve Sünni İlişkileri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2013): 484, erişim 2 Ocak 2016.

61 Şenzybek, "Suriye'de Dürzi-Nusayrî-İsmaili ve Sünni İlişkileri", 484.

62 Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", 441; Şenzybek, "Suriye'de Dürzi-Nusayrî-İsmaili ve Sünni İlişkileri", 485.

63 Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye: Tarih/Osmanlı Dönemi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37 (2009): 554.

64 Buzpınar, "Suriye", 554.

65 Özge Özkoç, "Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 119.

66 Şenzybek, "Suriye'de Dürzi-Nusayrî-İsmaili ve Sünni İlişkileri", 487.

Sonuç

Nusayrîlik, Küfe'de ortaya çıkan aşırı görüşlere sahip birçok Şii gruptan (*gulât*) günümüze kadar varlığını sürdürmüş mezheplerden biridir. Bunun yanı sıra günümüzde Suriye'de azınlık olmasına rağmen siyasi iktidarı elinde bulundurması da Nusayrîliğe gösterilen ilgi- nin haklı nedenlerindedir.

Nusayrîlik, doğuşundan itibaren diğer batınî karakterli mezhepler gibi gizliliğe büyük önem vermiştir. Bu durum, önceleri Nusayrî toplulukların toplumla birlikteliğine zarar vermezken, zaman içinde mezhep mensuplarının kâfir ve mürted olarak kabul edilmesi onların yalnızlaşmasına yol açmıştır. Yaşadıkları Nusayrî Dağı onlar için adeta bir sığınak haline gelmiştir. Ancak modern dönemde Arap milliyetçiliğinin de etkisiyle topluma entegre olmuş, dini inançlarındaki aşırılıklardan büyük ölçüde uzaklaşarak İslâm dünyasında ikinci büyük mezhep grubu olan Oniki İmam Şiiliğine yaklaşmıştır.

Kaynakça

El-Abdî, Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr. "Kitâbü'l-Ekvâr ve'l-Edvâr", *Silsiletü't-Türâsî'l-'Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye 1* içinde, 33-205, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ. Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006.

El-Abdî, Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr. "Kitâbü'l-Misâl ve's-Sûra", *Silsiletü't-Türâsî'l-'Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye 1* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, 207-234. Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006.

Abû'l-Farac, Gregory. *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950.

el-Adenî, Süleyman. *Kitâbü'l-Bâkûrati's-Süleymaniyye fi keşfi esrârî'd-Diyâneti'n-Nusayriyye*, yy, ty.

Alkan, Necati. "Fighting for the Nusayrî Soul: State, Protestant Missionaries and the Alawis in the Late Ottoman Empire, *DieWelt des İslâms*, 52, (2012): 23-50.

Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir. *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyânü'l-Fırakati'n-Nâciye minhum*, thk, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: Darü't-Türâs, ty.

Batur, Muhammet Raşit. "Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Batur, Muhammet Raşit, "Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan ve Toplum*, 3/5 (2013): 55-84.

Bilgili, Ali Sinan vd., ed, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745- 1920)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010.

Buzpınar, Ş. Tufan, "Suriye: Tarih/Osmanlı Dönemi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37 (2009), 550-555.

El-Cilli, Muhammed b. Ali, "Risâletü'l-Fatk ve'r-Ratk", *Silsiletü't-Türâsî'l-'Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye 2* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, 309-319, Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006.

El-Cilli, Muhammed b. Ali. "er-Risâletü'n-Nu'maniyye". *Silsiletü't-Türâsî'l-'Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-'Aleviyye 2* içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, 303-308. Lübnan: Dâru'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006.

Dussaud, Rene. *Histoire et religion des Nosairîs*. Paris: Libraire Émile Bouillon, 1900.

El-Eş'arî, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail. *Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyin ve İhtilâfi'l Musallin*, tsh. H. Ritter. İstanbul: Matbaa-tüd'Devle, 1929.

Friedman, Yaron. *The Nusayrî-'Alawis: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Leiden, Boston: Brill, 2010.

Friedman, Yaron. "Kasibi", *Encyclopaedia Iranica*, 16/1, (2012) erişim 20 Temmuz 2014. <http://www.iranicaonline.org/articles/kasibi>

Friedman, Yaron. "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasibi: A historical biography of the founder of the Nusayrî-'Alawite sect", *Studia Islâmica*, (2001): 91-112.

- Halm, Heinz. *el-Ğunüsiyyetü fi'l-İslâm*, Arapçaya çev. Raid el-Bâş, Köln: Menşurâtü'l-Cemel, 2003.
- Halm, Heinz. "Nusayriyya", *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, 8, Leiden: E.J Brill, (1995): 145-148.
- El-Hasibî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân. "er-Risâletü'r-Rastbaşiiyye", *Silsiletü't-Türâsi'l-Aleviyye: Rasâilü'l-Hikmeti'l-Aleviyye* 2 içinde, thk. Ebû Mûsâ, Şeyh Mûsâ, 16-82. Lübnan: Dâr'u'l-Eceli'l-Ma'rife, 2006.
- İbn Battûta. *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, sadeleştiren, Ali Murat Güven. İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, ty.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *el-Fetâvâ'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- Kit'abü't-Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye*, Ms. Paris Bibliotheque Nationale Arabe, nr. 6182, vr. 18^b.
- Kramer, Martin. "Syria's Alawis and Shi'ism", *Shi'ism, Resistance and Revolution* içinde, ed. Martin Kramer, 237- 254. Boulder, Colorado: Westview Press, 1987.
- El-Kummî, Sa'd b. Abdullah el-Eş'ari Ebu Halef. *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-Fırak*, tsh. Muhammed Cevâd Meşkûr. Tahran: Müessesesi-i Matbuat-ı Atai, 1963.
- Massignon, Louis. "Nusayriler", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 10 (1988), 365- 370.
- Massignon, Louis. "Esquisse d'une bibliographie Nusayrie", *Opera Minora* içinde, Paris: Presses Universitaires de France, 1969.
- Moosa, Matti. *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*. New York: Syracuse University Press, 1988.
- En-Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa. *Fırakuş-Şî'a*, tsh. H. Ritter. İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1931.
- Osman, Haşim. *Helî'l-Aleviyyün Şî'a?* Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbû'ât, 1994.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Öz, Mustafa. "Nusayriyye", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler* içinde, 181-193. İstanbul: Ensar, 1999.
- Özkoç, Özge. "Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Pipes, Daniel. "The Alawi Capture of Power in Syria". *Middle Eastern Studies*, 25/4 (1989): 429-450.
- Pococke, Richard. "A Description of The East", *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels in All Parts of the World*, ed. John Pinkerton, 10. Philadelphia: Kimber and Conrad, 1811.
- Renan, M. Ernest. *Mission de Phénicie*. Paris: Imprimerie Impériale, ty.
- Şenzybek, Aytekin. "Suriye'de Dürzi-Nusayrî-İsmaili ve Sünni İlişkileri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2013): 469-493, erişim 12 Ocak 2016.
- Şık, İsmail. "Alevi Nusayrilerin İslâm Anlayışı ve Temel İnançları (Adana/Akkapı-Hadırlı Örneklemleri)". *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* içinde, ed. Mehmet Yazıcı, 248-262. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Et-Taberâni, Ebû Sa'îd Meymun ibn Kasım. "Mecmû'u'l-A'yâd", *Der İslâm*, ed. R. Strothmann, 26/1(1944).
- Talhamy, Yvette. "The Fatwas and Nusayrî/Alawis of Syria". *Middle Eastern Studies*, 46/2 (2010): 175-194.
- Et-Tavil, Muhammed Emin Ğalib. *Arap Alevileri Tarihi*, çev. İsmail Özdemir. Adana: Öz Baran Ofset, 2010.
- Türkel, Rifat. "İnanç Esasları açısından Nusayrîlik-Alevîlik Mukayesesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Üzüm, İlyas. "Nusayrîlik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33 (2007): 270-274.
- Yurdağür, Metin. "Bâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4 (1991): 359.